

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG‘ONA POLITEKNIKA INSTITUTI
«JADIDLARNING ILMIY-PEDAGOGIK MEROSI: TARIX VA
ZAMONAVIYLIK» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani
materiallari
(II - to‘plam)

Farg‘ona shahri
29-30 mart 2024-yil

“Jadidlarning ilmiy-pedagogik merosi: tarix va zamonaviylik” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. (2024-yil 29-30 mart). O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024 yil 18 yanvar kungi 16-son buyrug‘i ijrosini ta‘minlash maqsadida 2024-yil 29-30-mart kunlari Farg‘ona politexnika institutida “Jadidlarning ilmiy-pedagogik merosi: tarix va zamonaviylik” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman bo‘lib o‘tadi.

Ushbu to‘plamda xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari o‘rin olgan. To‘plamda oliy va o‘rta ta‘lim muassasalari, ilmiy tekshirish institutlari, Jadidlarning ilmiy-pedagogik merosini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy izlanish natijalari keltirilgan.

Anjuman tashkiliy qo‘mitasi:

Salomov O‘.R. FarPI rektori, t.f.d., professor

Dehqonov Sh.M. FarPI YOBI, MMMB Birinchi prorektor, i.f.b.f.d.

Kambarov J.X., FarPI o‘quv ishlari bo‘yicha prorektor, t.f.d.

Jaxongirov I.J. FarPI o‘quv ishlari bo‘yicha prorektor, i.f.d.

Toxirov M.Q. FarPI fakultet dekani, t.f.b.f.d.

Radjabov Q.K. – O‘zFA Tarix instituti professori, t.f.d.

Sulaymonov M. Farg‘ona O‘zbekiston ;

Ergashev Sirojiddin Fayazovich, Farg‘ona, O‘zbekiston ;

Alimova Nargiza, Farg‘ona, O‘zbekiston;

Qozoqov Tohirjon, Namangan, O‘zbekiston;

Kamilov A. A. FarPI kafedra mudiri t.f.n.

Tuxtarov I. M. FarPI kafedra dotsenti f.f.n.

Yusupov A. A. - FarPI kafedra dotsenti v.v.b., t.f.b.f.d.

Xonqulov Sh.X. - FarPI kafedra dotsenti v.v.b., t.f.b.f.d.

Taqrizchilar: Alimova N. FarDU, kafedrasini mudiri, Shaxodjayev M. FarPI dotsenti.

Mas‘ul muxarrirlar: A.Kamilov, Sh.Xonqulov.

Mazkur to‘plamga kiritilgan materiallarning mazmuniga hamda tanqidiy fikr-mulohazalarga mualliflarning o‘zlari shaxsan mas‘uldirlar.

10. Репрессия 1937-1938 гг. Документы и материалы. Выпуск 3. Жертвы Большого террора из Узбекистана 1937 год, ноябрь (Составители: Шамсутдинов Р.Т., Юсупов Э.Ю., Мамажонов А., Дўстматов Э.П.). –Ташкент: Шарк, 2007.
11. Убайдуллаев Ў.К. Ўзбекистонда 20-30 йилларда мустабид тузумга қарши миллий муҳолифот ҳаракати (маҳаллий зиёлилар фаолияти мисолида): Тарих фан. номз... дисс. – Тошкент, 2004.

БУХОРО МАҲАЛЛИЙ МАТБУОТИДА МАҲМУДХЎЖА БЕҲБУДИЙ ВА УНИНГ ҚОТИЛИ БИЛАН БОҒЛИҚ АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР (“БУХОРО АХБОРИ” ВА “ОЗОД БУХОРО” ГАЗЕТАЛАРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА)

*Ҳайитов Шодмон Аҳмадович, Бухоро давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси профессори, тарих фанлари доктори
Раҳмонов Камол Жамолович, Бухоро давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди.*

***Аннотация.** Мазкур мақолада Туркистон жадиidlарининг “гоявий отаси” ҳисобланган Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг фожеали ўлими ва унинг қотили бўлган Нуриддин Хўжа Оғалиқ исм-шарифли шахс тақдири билан боғлиқ маълумотлар келтирилган. Шунингдек, БХСР миллий матбуоти органлари бўлган “Бухоро ахбори” ва “Озод Бухоро” газеталарида 1920-1924 йилларда босилган хабар ҳамда мақолалар таҳлили орқали юқоридаги жиҳатларга бир қадар аниқлик киритилган.*

***Калит сўзлар:** жадиdчилик, муфти, ислом фикҳи, Дума, мухторият лойиҳаси, Самарқанд комиссияси, ушр, қабр жойи, ижроия комитети, ҳукумат органи*

***Аннотация.** В данной статье представлены сведения, связанные с трагической гибелью Махмудходжи Беҳбуди, считавшегося “идейным отцом” джадидов Туркестана, и судьбой лица с конкретным именем Нуриддина Ходжи Оғалика, который стал его убийцей. Также, благодаря анализу сообщения и статей, напечатанных в 1920-1924 годах в газетах “Бухара ахбори” и “Свободная Бухара”, органах национальной печати БНСР внесена некоторая ясность в вышеуказанные аспекты.*

***Ключевые слова:** джадидизм, муфти, исламский факих, Дума, проект автономии, Самаркандская комиссия, десятина, место захоронения, исполнительный комитет, правительственный орган*

***Annotation.** This article presents information related to the tragic death of Mahmudhoja Behbudi, who was considered the “ideological father” of the Jadids of Turkestan, and the destiny of a person with the specific name Nuriddin Khoja Ogalik, who became his murderer. Also, thanks to the analysis of the message and articles published in 1920-1924 in the newspapers “Bukhara Akhbori” and “Free Bukhara”, the organs of the national press of the BPSR brought some clarity to the above-mentioned aspects.*

***Keywords:** Jadidism, mufti, Islamic faqih, Duma, project of autonomy, Samarkand Commission, tithe, burial place, executive committee, governmental body*

Жадидчилик ҳаракати тарихи ва жадид мунавварларининг ҳаёт йўллари, фаолиятлари ҳақида тадқиқотларянги паллага кирган ҳозирги кунларда долзарб ишлар, мақолалар эълон қилинмоқда. Туркистон жадидларининг “ғоявий отаси” ҳисобланган Маҳмудхўжа Бехбудий (1874-1919)нинг тараққийпарварлик фаолияти, маънавий-илмий мероси, педагогика соҳасига қўшган беқиёс ҳиссаси тарихда ўчмас из қолдирган. Маҳмудхўжа Бехбудийнинг тарихий тақдири, фожиали ўлими ва ҳаётига зомин бўлган қотиллар ҳақида фикр юритишдан олдин, ушбу тарихга номи абадий дахлдор инсоннинг кўп қиррали фаолияти ҳақида мухтасар фикр юритиш ўринли бўларди. Маҳмудхўжа Бехбудий насаб жиҳатидан Хўжа Аҳмад Яссавий шажарасига бориб тақалади. Унинг катта бобоси Ниёзхўжа Урганжий Хоразмнинг Урганч шаҳридан бўлиб, XVIII аср ўрталарида Урганчдан Самарқандга кўчган. Унинг отасини исми Сўлтонхўжа бўлиб, Бехбудхўжа (“бехбуд” атамаси –“яхшилиқ”, “соғломлик”, “фойда”, “нажот” деган луғавий маъноларни билдирган) лақабини олган. Маҳмудхўжа Бехбудий зиёли, уламо хонадонидан чиққанлиги туфайли диний ва дунёвий илмлардан яхшигина таҳсил олган. Тоғаси Муҳаммад Сиддиқ хизматида бўлиб, муфти, яъни ислом ҳуқуқи билимдонига айланган.

Маҳмудхўжа Бехбудий ўз маблағи ҳисобидан мактаб очган, “Нашриёти Бехбудия” босмахонасини ташкил этган. Самарқанд, Бухоро, Қўқон, Наманган, Тошкент, Андижон шаҳарларида китоб магазинлари очиб, уларда Истанбул, Бейрут, Қозон, Бокчасарой, Оренбург, Санкт-Петербург шаҳарларида, Миср, Эрон, Ироқ, Ҳиндистон, Афғонистонда чоп этилган китоблар сотилган. У “Бехбудия” кутубхонасига асос солиб, 1908 йилда иш бошлаган ушбу кутубхонада Кавказ, Қрим, Туркия, Юнонистон, Болгария, Австрия, Германиядан шахсий саёҳатлари давомида 1000 жилд китоблар келтирган. Матбуотчилик ишида жонбозлик қилиб “Ойна” журнали, “Самарқанд” газетасига асос солган. Ўзбек замонавий драматургиясига асос солиб, “Падаркуш” пьесасини ёзган ва ушбу асарни қозонлик драматург Али Аскар Камол билан сахналаштирган. Маҳмудхўжа Бехбудий Туркистондаги ижтимоий-сиёсий ҳаётда ҳам фаол қатнашган. У 1916 йил халқ кўзғолони маънавий раҳнамоси, 1917 йил апрелда Самарқанд вилоят ижроқўм вакили, Туркистон мухторияти лойиҳаси (1907) асосчиси, Туркистон мухторияти парламенти аъзоси, бир қатор миллий ташкилотлар йўлбошчиси ва ҳоказо. Лазиз Азиззода “Бехбудий” номли мақоласида: “Агар Ўзбекистонда Навоий ва Улуғбекдан бошқа учинчи кишига ҳайкал қўйиладиган бўлса, шубҳасиз, бу

Бехбудийнинг ҳайкали бўлғусидур” [1]-деганди. Маҳмудхўжа Бехбудий Туркистон мусулмонларининг биринчи муфтиси бўлиш билан бирга тарих, жуғрофия, этнография, педагогика соҳаларига бағишлаб, ўнлаб асар ва мақолалар яратганди [2, 80].

Юқорида Маҳмудхўжа Бехбудий ҳақида қисқача маълумот келтиришдан кўзланган мақсад, унинг Туркистон халқи орасида обрў-эътибори юксак бўлганлигига эътиборни қаратишдир. Маҳмудхўжа Бехбудийнинг таниқли шахс, айти пайтда аҳоли орасидаги юксак ҳурматига қарамай унга ва шерикларига нисбатан шафқатсизларча ўлим ҳукмини ўқиган, бу қабих ишга қўл урган қотиллар ким эди? Нега Маҳмудхўжа Бехбудий Бухоро амирлиги ҳудудига ҳамроҳлари билан бирга ўтганди? Ўзга мамлакат ҳудудида уни ўлим топиши мумкинлиги билан огоҳлантириувчилар бўлмадими? каби саволларга жавоб излаш ҳамон давом этмоқда. Биргина унинг сабаби ҳақида “бехбудийшунос” олимлар турлича фикрларни илгари сурадилар. Бу каби қарашларда, 1919-1922 йилларда Биринчи жаҳон уруши сарҳисоб қилинаётган Версал-Вашингтон музокараларида қатнашиб, Туркистон тақдирини билдириш мақсади бўлганлиги қайд этилади. Иккинчи бир қарашда Туркиядаги Шаҳзода оролларида АҚШ президенти Вудро Вилсон бошчилигидаги мазлум халқлар конференциясида иштирок этиш учун Маҳмудхўжа Бехбудий йўлга чиққанлиги мулоҳазаси ҳам илгари сурилади. Маҳмудхўжа Бехбудий Женева (Швейцария) томон йўлга чиқиб, Туркистонда большевикларнинг зўравонлик сиёсатини билдириш учун халқаро ташкилотга меморандум бермоқчи бўлганлиги билан боғлиқ фикр ҳам илгари сурилган. Маҳмудхўжа Бехбудийнинг ҳаёти ва маданий меросини таҳлил қилган зиёлилардан Наим Каримов, Дилором Алимова, Бегали Қосимов, Ҳалим Сайид, Иброҳим Ғофуров кабилар бирламчи манбаларга асосланган мақола ва тадқиқотларини халқимиз ва илмий жамоатчилик ҳукмига ҳавола қилдилар. Бироқ унинг Бухоро амирлиги заминида сирли ўлим топиши билан боғлиқ ягона тўхтама келинган эмас.

XIX аср охири-XX аср тараққийпарварлари орасида катта обрўга эга бўлган Маҳмудхўжа Бехбудий сафарга чиққан ўз шериклари Мардонқул Шомухаммадзода ва Муҳаммадқул Ўринбой ўғли билан бирга Бухоро амирлигига қарашли Шаҳрисабзда қўлга олинган ва Қаршига келтирилиб, Қарши беги Тоғайбек буйруғи билан зиндон яқинидаги «подшолик» чорбоғида амирнинг Қарши шаҳридаги волийси Нуриддин Оғалиқ томонидан 1919 йил 25 мартда ваҳшиёна ўлдирилганлиги ишлардан ўрин олган. Маҳмудхўжа Бехбудий сафарига икки ҳамроҳидан ташқари турк

фуқароси Наим Афанди ҳам шериклик қилган. Наим афанди Маҳмудхўжа Бехбудийнинг Самарқандда очган мактабида муаллимлик қилган. Бошқа мамлакат фуқароси бўлгани учун уни ўлимга маҳкум этишмаган. Маҳмудхўжа Бехбудий билан боғлиқ илмий изланишлар билан танишилар экан, «Қарши волийси Нуриддин Оғалиқ» тақдирига тегишли маълумотларга тўла эга бўлинмади. Бу эса ушбу масалада бизни бир мақола доирасида фикр билдиришга даъват этди.

БХСРнинг ўзбек тилидаги матбуот органи «Бухоро ахбори» газетасининг 1923 йил 12 июлидаги сониди “В.Б” имзоси билан “Жабр ва зулм уясида” номи билан, 209-сониди (1923 йил 3 октябр)да «Мусофир» тахаллусли бир шахс «Муфти Бехбудий ва унинг рафиқларининг ўчи олинди» номли мақолалари[3]ни эълон қилинган. Газетанинг мазкур сониди «Бухоро хабарлари» рукни остида Маҳмудхўжа Бехбудийнинг қабри жойлашган жой билан боғлиқ маълумот ҳам берилган. “Бухоро ахбори”нинг 1923 йил 21 сентябрдаги 204-сониди эса «Нуриддин Хўжа Оғалиқ отилди» номли мақола босилган. «Озод Бухоро»нинг 1923 йил 19 сентябрь 2-сонидидаёқ «Бехбудий вилояти» хабари эълон қилинганлигини ҳам таъкидлаш ўринли бўларди[4].

Араб имлосида, эски ўзбек адабий тилида чоп этилган “Бухоро ахбори” (1920-1923) ва “Озод Бухоро” (1923-1929) газеталаридаги уч-тўрт мақола ва хабарлар атрофида илмий мушоҳада юритишни вазифа қилиб олдик. Айниқса, “Жабр ва зулм уясида” номли мақалада ўша пайтда 70 минг аҳолини Қарши вилояти ижроия қўмитасининг солиқ ва вақф идораси раҳбари Нуриддин Хўжа Оғалиқ Аҳмадхўжа ўғлининг порахўрлиги, аҳолини талаш борасидаги зўравонликдан иборат ноқонуний ишлари далиллар орқали очиб берилган. Унинг ҳовлисидан 13 қоп шакар, 16 минг олчин газмол, катта миқдорда олтин тангалар топилгани қайд этилган. Қарши вилоятидаги турли мансабларга ҳам унинг қавм-қариндошларига ишлаган. Қайнатаси маҳаллий ижроия қўмитасининг ўринбосари, қуёви ушр идорасининг бошлиғи бўлиб фаолият юритган. Қарши бозорлари ҳар биридан 5-6 пуддан майиз тўплатиб, ўз фойдасига сотиш учун 600 пуд майизни Бухоро бозорларига ўз одамлари билан юборган.

Албатта, Маҳмудхўжа Бехбудийнинг ваҳшиёна ва хиёнаткорнона ўлдирилиши халқимизни ларзага солган. 1920 йилнинг апрелида ушбу табаррук инсон туғилган Самарқанд шаҳрида Бухоро амири ва унинг жоҳил амалдорларига қарши умумхалқ намойиши бўлиб, унинг иштирокчилари Бехбудий қотилларини жазолашни амирдан қатъий талаб қилишган. Халқнинг талаби амир томонидан инобатга олинмаганлиги

ушбу инсоннинг фожиали ўлимида амирлик ва совет ҳукумати махфий келишуви борлигини кўрсатади. Совет ҳокимияти йилларида авж олдирилган дискриминация сиёсатининг тиғи Туркистон минтақасидаги зиёлларни бирин-кетин йўқотишга ҳам қаратилган эди.

1920 йил сентябр оyi бошида амир ҳукумати ағдарилиб, Бухоро Халқ Шўролар Жумҳурияти ташкил топганидан сўнг, Самарқандда фаолият юритаётган Маҳмудхўжа Бехбудийнинг шогирдлари, сафдош ва маслакдошлари унинг қабрини излаб топиш, қотилларни аниқлаш ҳаракатига тушишади. «1920 йил ноябрь ойида Самарқанд ёшлари бир комиссия тузуб, Бухоро ҳукумати воситаси билан бу комиссияни Қаршига юборуб, Бехбудийнинг қабрини излаб топиб, ўлдирилишга сабаб бўлгон одамларни тафтиш қилдирмоқчи бўлдилар. Лекин, у вақт Қарши ҳукумат доирасида эга ва соҳибнуфуз бўлиб ўлтирғон зот Оғолик эди»,-деган мазмундаги маълумот келтирилади газетада.

Бухоро Халқ Шўролар Жумҳурияти 9 вилоятдан иборат бўлиб, ушбу вилоятлардан бири Қарши эди. Қаршида ушр-солиқ назорати идорасининг бошлиғи бўлган Нуриддин Оғолик (Нуриддинхўжа Оғалиқ Аҳмадхўжа ўғли-Ш.Х.,К.Р.) «Самарқанд комиссиясининг» Қаршидаги фаолиятига йўл қўймаганлар. Қарши шаҳридаги ҳукумат аъзолари эса унинг хоҳиш-иродасига қарши боролмаганлар. Бу ҳақда «Мусофир» тахаллусли шахс: «Комиссия бўлиб борғон ўртоқлар Қарши шаҳрининг ҳукумат бошида ўлтирғон одамлардан чунонам хафа бўлиб қайтиб келдилар»- мазмунидаги фикрларни келтиради. Нуриддин Оғалиқ амир даврида эътиборли мансабда ишлаб, шўро ҳукуматида ҳам ўз мавқеини сақлаб қолишига қандай эришди экан? Бу ханузгача жумбоқ бўлиб қолапти. Нуриддин Оғалиқ комиссия фаолиятига йўл қўймай «ёпиқлик қозон ёпиғлигича қолади» деб ўйлаган. Лекин, БХСР ҳукумати тафтиш комиссияси 1923 йилнинг кузида Қарши вилояти солиқ идораси фаолиятини тафтишдан ўтказди. Комиссия Оғалиқ ҳамда унинг сафдошлари катта қонунбузарлик ва жиноятга қўл урганлигини аниқлайди. Нуриддин Оғалиқ ва унинг ҳамтовоқлари Ҳожи Абдулазиз Боқиев, Мирзо Маҳмуд Ҳожи Ибод ўғли қабила олий инқилоб трибунали судига берилганди.

Нуриддин Оғалиқ солиқ идорасининг бошида турганида: «ҳукуматнинг 42 минг пуд буғдойини, 20 минг олтин газмолини ўғирлағон. 2000 қўй, 20000 қоракўл териси бўлгон, меҳнаткашлардан 1000-2000 нафарини ярим оч, ярим тўқ ҳолатда ўз ерларида ишлатғон... Оғалиқнинг қилғон ишларини, жабр ва зулмларини, хиёнатларини ёзиб, учиға чиқариш мумкин эмас»,-деб ёзади газета. Ушбу шахснинг

юқоридаги қонунбузарликка қаратилган ҳатти-ҳаракатларига буюк мутафаккир Маҳмудхўжа Бехбудий ҳаётига зомин бўлганлиги билан боғлиқ жинояти ҳам қўшилган.

Суд «Нуриддин Оғалиқни отишга, қолғон иккисини беш йилга қамоққа олишга қарор қилди. Ҳукм Регистонда бўлиб, 5 мингга яқин киши иштирок қилди». Оғалиқни отиш ҳукми 1923 йил 19 сентябрь кеч соат 7.00 да ижро этилган. Бу ҳақда газета «Бехбудий ва рафиқларининг ўлдирилишига сабаб бўлгон фуқаро ҳукуматининг молиға хиёнат қилган мазкур Оғалиқ 19 сентябрда (1923 йил) одил ҳукуматимиз томонидан отилди, демак, Бехбудий ва рафиқларининг ўчлари олинди»,- деб ёзади. Шундай қилиб, Оғалиқ Бехбудий ўлимидан 4 йил кейин ўзининг жазосини олган. Қотил ўлимидан сўнг Бухоро ҳукумати томонидан Қарши вилояти ижроқўми раиси Жўра Зокирий ҳамда Қарши вилоят фирқўми Назаровлар зиммасига Бехбудий қабрини қидириб топиб, уни ҳайкалини ўрнатиш вазифасини юклаган. «Бухоро ахбори»даги бу масала билан боғлиқ хабарни тўлиқ келтиришни лозим топдик: «Маҳмудхўжа Бехбудий қабри оз кунда (тез кунда-Ш.Ҳ.,К.Р.) топилиб устиға ҳайкал ишланиб ётадур. Бехбудий ўзининг ўртоқлари билан ҳибсхонанинг ёнида вокзалға қарагон тарафда ҳаммаси бир қабрға кўмилгонлар. Бехбудий қабрини излаб топиб устиға ҳайкал ишлатишга Қарши вилоят ижроқўми билан вилоят фирқўмининг бошида ўлтирғон Жўра Зокирий ва Назаров ўртоқлар кўп ғайрат қилгонлар». Лекин, бу мутасадди шахслар ўзига юкланган вазифани удаламаганлиги манбаларда қайд қилинади. Адабиётшунос олим Бегали Қосимов Қарши шаҳри 1926-1938 йилларда «Бехбудий» номи билан аталган деб маълумот берадилар. Лекин, Қарши шаҳрига эмас, балки вилоятига «Бехбудий» номи берилган. «Озод Бухоро» газетасининг 1923 йил 19 октярдаги 2-сониди: «Туркистоннинг машҳур жамоат ходимларидан Бебудийнинг исмини умрбод (абадий) қолдирмоқ учун қурултой (Бухоро Республикасининг 4-қурултойи-Ш.Ҳ., К.Р.) Қарши вилоятини Бехбудий вилояти деб исламакка қарор берди»-деб хабар беради. Демак, Бехбудий номи Қарши вилоятига 1923 йилдаёқ берилган. Чунки «Озод Бухоро»нинг кейинги сонларида (1923-1925 йиллар) Қарши вилояти ҳақида фикр билдирилса, уни «Бехбудий вилояти» деб қайд қилинганлиги билан боғлиқ маълумотлар учрайди.

Юқорида қайд этилган фикрлар бизда бир қатор савол ва сўроқларни келиб чиқишига сабаб бўлди. Аввало, “Бухоро ахбори”да Маҳмудхўжа Бехбудий билан боғлиқ салмоқли мақола ёзган «Мусофир»нинг асл исм-шарифи ким бўлган? Бехбудий қотили Нуриддин

Оғалиқни 3 йил давомида Бухоро ҳукумати органларида ишлаб келишига қайси шахслар ҳомийлик қилди экан? Қолаверса, ушбу шахс Бухоро амирлиги даврида ҳам масъул вазифаларда фаолият юритган ахир. Айрим маълумотларда “босмачилар”га Афғонистондан қурол-яроғ сотиб олишда моддий мадад бергани ҳам келтирилади. «Гўри Амир» (Самарқанд) дарвозаси олдида Маҳмудхўжа Бехбудий бир гуруҳ зиёлилар билан бирга тасвирга тушганлар орасида Оғали(?) деган кишининг ҳам тасвири бўлиб, Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида ушбу фотоларга берилган[5]. У қайси Оғали? 1917 йил Бухоро аркида апрел манифести эълон қилинган пайтда нафақат бухоролик жадидлар, улар билан бирга Самарқанд вилояти ижрокўмининг раиси Маҳмудхўжа Бехбудий ҳам иштирок этган. Амир Саид Олимхон жадидлар ва таклиф қилинган меҳмонлар билан қўл бериб саломлашган. Бироқ Маҳмудхўжа Бехбудийга қўл узатмаган. Нега амир айнан Маҳмудхўжа Бехбудийга саломлашиш учун қўл узатмаган экан? Қарши вилоятининг ўша пайтдаги раҳбарлари нега ўзларига юкланган юқорида қайд қилинган вазифани охиригача бажармадилар? Бу каби жумбоқли бир қатор саволлар тадқиқотчиларнинг фикрини ўзига жал этиши табиий ҳол. Хуллас, Маҳмудхўжа Бехбудий ва Бухоро муаммоси” билан боғлиқ тадқиқотларнинг келгусидаги вазифалари бу каби адоғи йўқ жумбоқларни ечишга қаратилса аҳамиятли бўларди.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Лазиз Азиззода “Бехбудий” // “Маориф ва ўқитувчи”. 1926. №2. –Б.26.
2. Қаранг. Наим Каримов. Маҳмудхўжа Бехбудий. –Т. “Ўзбекистон”, 2011. -80 бет.
3. Жабр ва зулм уясида. 1923 йил 12 июл; Мусофир. Муфти Бехбудий ва унинг рафиқларининг ўчи олинди. «Бухоро ахбори», 209-сон. 1923 йил 3 октябр.
4. Нуриддин Хўжа Оғалиқ отилди // Бухоро ахбори. 204-сон. 1923 йил 21 сентябр; Бухоро хабарлари рукни. Бехбудий вилояти //Озод Бухоро. 2-сон. 1923 йил 19 сентябрь.
5. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, 1995 йил 14 апрел.

МАХМУДХЎЖА БЕХБУДИЙНИНГ ИЖТИМОЙ-МАЪРИФИЙ ҚАРАШЛАРИ

***Мамадалиев Нemat Қахорович, фалсафа фанлари номзоди, доцент.
Фаргона жамоат саломатлиги тиббиёт институти “Ижтимоий
фанлар” кафедраси мудири.***

Аннотация: Мақолада М. Бехбудийнинг Туркистон жадидчилик ҳаракатининг асосчиси сифатида миллий эринлик, миллат озодлиги, миллат равнақи йўлида, илм-

21.	JADIDLAR VA JADIDLAR HARAKATINING MARKAZIY OSIYODAGI IJTIMOIIY MUHITIGA TA'SIRI Ergashev Ulug'bek Adxamovich.	104
22.	TURKISTON MILLIIY MATBUOTI VA SAIDNOSIR MIRJALILOVNING ЎЛКА ХАЁТИГА ОИД МУШОҲАДАЛАРИ Аминжон Юсупов.	109
23.	"MILLIY TURKISTON" JURNALIDA JADIDLAR FAOLIYATINING YORITILISHI Zohidjon Xoldorov.	115
24.	АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ВА ТУРКИСТОН ЖАДИДЧИЛИГИ. Қосимов Қозимжон Исоқович.	119
25.	FARG'ONA VODIYSIDA YASHAGAN JADID ZIYOLILARINING PEDAGOGIK MEROSLARINI O'RGANISHNING MOHIYATI Oxunova Dilnoza Qaxxorjonovna.	128
26.	MAHMUDHO'JA VENBUDIY HAYOTI VA FAOLIYATI Kurbonova Shaxnoza Nimadovna.	133
27.	MUNAVBAR QORINING MARKAZIY OSIE MADANIYATI DAGI TUTGAN ЎRNI Рахматуллаева Ирода Анваровна.	139
28.	МАХМУДХЎЖА БЕХБУДИЙНИНГ "ИККИ ЭМАС, ТЎРТ ТИЛ ЛОЗИМ" МАҚОЛАСИ ХУСУСИДА Мусаева Барно Мўминжоновна.	143
29.	THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF JADIDISM IN TURKESTAN Khusanboyev M.A.	147
30.	MUNAVBAR QORINING ЖАДИДЧИЛИК ҒОЯЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИДАГИ ЎРНИ Бахронова Озода.	150
31.	AHMAD DONISH IJODIDA MA'RIFATPARVAR VA MA'NAVIY G'OYALARNING SHAKLLANISHI. Muminov Azizbek Ziyoviddiovich.	155
32.	TURKISTONDA JADIDCHILIK FAOLIYATI Usmonaliyeva Madina Komiljon qizi.	160
II - ШЎБА. ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАРНИНГ МИЛЛИЙ ДАВЛАТЧИЛИКНИ ТИКЛАШ УЧУН ҲАРАКАТЛАРИ ВА ТУРКИСТОН МУХТОРИЯТИ ФАОЛИЯТИ.		
33.	ЖАДИДЛАРНИНГ "МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ" ТАШКИЛОТИ ВА УНИНГ ВИЛОЯТЛАРДАГИ БЎЛИМЛАРИ ФАОЛИЯТИ Хошимов С.А.	165
34.	БУХОРО МАҲАЛЛИЙ МАТБУОТИДА МАХМУДХЎЖА БЕХБУДИЙ ВА УНИНГ ҚОТИЛИ БИЛАН БОҒЛИҚ АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР ("БУХОРО АХБОРИ" ВА "ОЗОД БУХОРО" ГАЗЕТАЛАРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА) Ҳайитов Шодмон Аҳмадович, Раҳмонов Камол Жамолович.	173
35.	МАХМУДХЎЖА БЕХБУДИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-МАЪРИФИЙ ҚАРАШЛАРИ Мамадалиев Нemat Қахорович.	179
36.	IJTIMOIIY DAVLAT QURISHDA JADIDLARNING ILM-FAN VA MA'RIFAT HAQIDAGI QARASHLARINING ANAMIYATI Xoliqov Lazizjon Maxmud o'g'li.	184
37.	MUNAVBAR QORINING MUSTAMLAKACHILAR ҒОЯСИГА ФАОЛ ҚАРШИ КУРАШИ Нажмиддинов Фазлиддин Насриддинович.	188
38.	TURKISTON IJTIMOIIY-SIYOSIY TAFAKKUR RIVOJIDA MAHMUDHO'JA VENBUDIYNING O'RNI Alimov Akbar Narboyevich.	192
39.	MA'RIFAT YO'LIDA QURBON BO'LGANLAR Sharipova Nargizaxon Abduqaxxorovna.	196
40.	JADIDCHILIK HARAKATI VA UNDA IBRATNING FAOLIYATI Rafikova Dilafuz Kaxxoralievna, Azimov Ulug'bek Abduxalilovich.	200
41.	JADIDCHILIKDA ASHURALI ZOHIRIYNING O'RNI Gafurova Surayyo Ulug'bekovna.	203
42.	JADIDLARNING MILLIY MA'RIFIY ISLOHOTLARGA QO'SHGAN HISSALARI Abbosova Shoxida Turdaliyevna.	208